

Вступне слово

PER ASPERA AD VERITATEM

*Наука не є і ніколи не стане
завершеною книгою.
Альберт Ейнштейн*

На другому році повномасштабного російського вторгнення в Україну вітчизняні науковці й далі демонструють натхненну готовність до повноти свого академічного вияву, чи, як сказали б у ведичній Індії, виконання своєї *свадхарми*. Спільнота культурологів не є винятком, зокрема і стосовно публікацій у фахових виданнях. У цьому контексті варто згадати круглий стіл «Функціонування українських фахових наукових журналів із культурології, культури та мистецтва в умовах війни» (28 березня 2023 року, Київ).

Можливо, сторонній читач із-за кордону не зрозуміє повною мірою цінності цьогорічних наукових публікацій в Україні. Адже ми успішно вистояли, працюємо, бо ж робота дає відчуття стабільності, та водночас вимагає повної інтелектуальної самовідданості. Але повітряні атаки та звуки сирен, що їх супроводжують, на жаль, не додають спокою в роботі, нічна депривація сну стала буденною річчю, а відстеження інформації про події на фронті чи про наслідки минулих повітряних атак, скорбота за загиблими лише добавляють тривожності в наше спільне повсякдення. І, звісно, всім нам надовго лишаться в пам'яті декілька місяців нинішніх осені – зими фактично без електрики, а отже – без адекватної змоги посидіти з джерелами чи попрацювати за монітором. Ось у яких умовах народилися, чи принаймні набули основного вигляду, матеріали цього випуску *«Наукових записок НаУКМА. Історія і теорія культури»*.

Шостий том представлено чотирма рубриками. Першу з них – **«Антропологія культури»** – сформували матеріали Юрія Джулая, Дениса Короля та Вадима Мірошніченка.

Стаття Юрія Джулая *«Пізній Вітгенштайн К. Гірца: “насичений опис” як антропологічна концепція та оселя антрополога»* відкриває рубрику. Тут проаналізовано, як вітгенштайнівський метафоричний образ *зникнення відчуття віднятих ніг як непомітної ознаки припинення позасловникової чужості інших культур* став для Кліфорда Гірца відправною точкою критики власного «інтелектуального ковзання» в концепціях символічного розуміння культур К. Берка, Р. Уеллека, О. Уоррена, С. Хаймана та С. Лангер. У статті простежено, як поновний перегляд праць цих авторів привів Гірца до формування виразних образів самовідданого життя етнографа в оселі «насиченого опису», схожого на читання манускрипту. Концепт передбачає виключення «насиченим описом» з життя символічної поведінки носіїв неписемних культур мети дешифрувати коди цих культур, а також виключення схожості продовження заняття «насиченим описом» поведінки носіїв неписемних культур із продовженням уявного зображення уявних дійових осіб у стилі нового «реалістичного» роману з одночасним неприйняттям остаточного узагальнення «насиченого опису» постійною генерацією величних ідей науки.

«Танатологічний ракурс соціокультурного розвитку людства» Дениса Короля є панорамним синопсисом багаторічних спостережень автора за винесеними в назву концептами. У річищі культурної антропології та цивілізаційного розвитку людства увагу звернено на переламні моменти в масових моделях ставлення до смерті та посмертя і на те, як вони збігаються з рушійними етапами соціокультурності. Автор коментує формування просторових ідей навколо смерті на ранніх етапах людської соціальності та їхній подальший вплив на архітектурні поховальні споруди. Уявлення про мірності душі та ідеї про її потенційне позатілесне вмістилище вплинули також на образотворчість і театральні практики багатьох відомих культурних осередків. Зрештою, аспекти цивілізаційної аксіальності (за Ясперсом) демонструють, на думку Д. Короля, суттєві зміни в ставленні до посмертної долі – її індивідуалізації та залежності від особистих якостей померлих, що відобразилося, зокрема, в ідеях про загробний суд та в розвитку ідей персональної посмертної спокути тощо.

Стаття Вадима Мірошніченка *«Тіло: можливість іншого погляду»* порушує проблематику непрості кореляції тіла та тілесності, у щирості чиєї диференціації автор висловлює певні сумніви; розглянуто концепт тіла-конструкту та роль мови в цьому конструюванні. Запропоновано моделі опанування оригінальної, згідно з автором, гіпотези можливості звільнення репрезентації «тіла як такого» від репрезентації його присутності в усталених формах відношення або опосередкування виявів

тілесності, корелятивності її виявів тощо. Важливою частиною бачення можливості такого концептуального «звільнення» стає безпосередня критика дотичних праць Р. Барта, Ж. Дерріда, Л. Вітгенштайна, К. Мейясу. «Сконструйована деконструктивна мовна гра пропонує дещо іншу логіку мислення концепту, такого концепту, який деконцептуалізує тіло», – зазначає автор.

«Семіотика культурних наративів» – друга рубрика шостого тому, представлена чотирма статтями, що мають справу з текстами, контекстами та дискурсами в різних наративних жанрах.

Саме жанровості – власне, детективу – присвячено панорамну статтю Олени Колесник «Історичний детектив та історія як детектив: до питання міжжанрового синтезу». Варта уваги теза авторки щодо жанрової літератури, яка, попри певну легкість подачі, зближується з міфом, однією з функцій якого було гранично чітке та емоційно наповнене зображення-пояснення походження та сутності всіх феноменів світу на трьох базових рівнях: індивід, суспільство, Космос. Як історичні передумови популярності жанрової літератури розглянуто індустріальну урбанізацію XIX ст., коли відбулося формування нових соціальних умов, у яких творяться нові міфи та символи. Зацікавленість авторів історичними деталями певних часів і регіонів може проявлятися по-різному, що розмежовує *ретродетектив* та *історичний детектив*.

Теоретичним і концептуальним проблемам текстології присвячено матеріал Анфіси Дорошенко «Діафорологія: від інвентаризації мерехтінь до нової дидактики». Поширення поняття «діафора» в літературознавстві та філософії інформації стало підставою звернення до аналізу його долучення до методологічного арсеналу культурології. На сьогодні, на думку авторки, роль концептуального середовища визначення методологічного змісту поняття діафори відіграють концептуальна програма «семіотики Нейтрального» Р. Барта (науки як уміння працювати з неоднорідно градуйованими семантичними змінами у фрагментах текстів) та концептуальні картини роботи митців із «надтонкими» відмінностями в речах та течії процесів М. Дюшана. Ці концепції авторка висвітлює через опис критичної рецепції програми Р. Барта та близьких аналітик у працях Ф. Вілрайта, П. Карраветти, Е. Стейнбок, Л. Флоріді та ін.

На межі наративної теорії та практики постає аналітика Лариси Осадчої «Вплив віртуальної комунікації на мовну картину світу (на прикладі WebEnglish)». Авторка дотримується позиції інтегральної єдності мови та буття – «умоглядного зліпка матеріального світу». Її увагу привернули суттєві світоглядні трансформації за глобального взаємопроникнення віртуалізованих мов, за домінування англійської лексики в глобальній мережевій комунікації тощо. Специфічні модельні приклади інтегральної трансформації системи морфології, граматики та синтаксису дає спілкування у форматі WebEnglish, що синхронізує зображення, мовлення та його скорочений запис в акронімах, які згодом стають самостійними словами. На думку дослідниці, такий формат спілкування призводить до «мовної креолізації» – відриву мови мережевого спілкування від глибинного рівня образів мовної картини світу.

З іншого боку, зауважимо, що саме поєднання інформації в гіпертексти та візуально-текстові мультимедіа, озвучене в середині XX ст. Веніваром Бушем і Тедом Нельсоном, явно постає еволюційно виправданою та неминучою фазою – такою, що неодмінно розмиватиме кордони традиційного мовлення. Сама авторка у статті так не пише, але підводить до цих ідей, тож сподіваємося на продовження цього дискурсу в подальших публікаціях.

Проблематиці авторського кінематографу присвячено статтю Михайла Собуцького та Оксани Озарчук «Ефемерна сентиментальність у світі творів Гаспара Ное». У ній розглянуто творчий доробок одного з найбільш контрверсійних режисерів сучасності, який провокує глядача примусом проживати межовий досвід повсякдення на екрані, що руйнує його. Балансування на межі життя і смерті, нового народження через споглядання сцени власного зачаття («Тибетська книга мертвих») зумовлюють звернення інтерпретаторів «травматичної чутливості» Г. Ное до психоаналізу Ж. Лакана. Згідно з ним, зіткнення з «реальним», яке викликає передбачувану тривогу в глядача, водночас збалансовується естетичним почуттям і тим, що автори статті назвали «ефемерною сентиментальністю» – коливанням глядацького сприйняття між полюсами чуттєвого сприйняття, прийнятого метамодернізмом, до якого, на думку авторів, належить творчість Г. Ное.

Наступною в шостому томі є традиційна вже рубрика «Перформативні аспекти культури», представлена цього разу двома матеріалами.

Тематичною тут є стаття Марії Лігус «Перформативні виміри академічної і публічної філософії», яка створює концептуальне окреслення історії присутності перформативного складника в каноні публічності давньогрецької філософії та початку її відновлення з середини XIX ст. у філософських практиках сенсотворення повсякденного життя. На тлі такої картини відновлення й оформлення у філософії перформативної ініціативи авторка описує появу нових форм інтеграції викладання та навчання філософії у середині XX ст., які знайшли своє значення в польовій, комунікативній та актуальній філософії

як нові виміри її перформативного існування та мали відповідний концептуальний супровід у працях Ж. Рансьєра, Г. Гумбрехта, Ф. Ларюєля та К. Ангер.

У музикознавчій статті Олени Яремчук «*Полістилістика паралітургійної музики Святослава Луньова*» симфонію для мішаного хору *a cappella* «Страсна седмиця» розглянуто в історичному дискурсі архаїчних православних піснеспівів. Проаналізовано оформлення митцем паралітургійних співів у семи частинах акапельного твору, присвячених кожному із семи днів очікування на Воскресіння Христове. На основі моделі алгоритмічних технік композиції симфонічної форми та паралітургійного співу авторка запропонувала власну інтерпретацію їхнього техніко-стилістичного оформлення.

Заключна рубрика «**Київ: культурні виміри давнини і сучасності**» представлена трьома текстами і присвячена різноманітним виявам київських дискурсів. Хтось міг би зазначити, що на наших сторінках така рубрика звучить відчутно по-новому, але очевидно, що вона постає тут нині напрочуд органічною і актуалізує фінальний акцент, своєрідну *кodu* актуальної вітчизняної культурології, що в смутний час звертається до коріння Русі-України.

Особливо, коли це коріння непокоїть одну перенасичену зброєю цифрову автократію. Давно говорять, що лев'яча частка дивних псевдоісторичних тверджень кремлівського лідера за минулі півтора року базується на відчутті гнівливого безсилля – безсилля впоратися з простими фактами про вплив українства на формування сусідньої імперії в усі її етапи, про вплив київської говірки та діячів Могиллянського колегіуму на формування для Московії нової літературної мови, про первинність Києва як *Axis Mundi* для самої східнослов'янської ідентичності. Саме цим варто пояснювати ці численні повітряні атаки на метрополію Русі. Але, озираючи історію Києва та його архетипіку, кожен переконується, що це насправді Вічне Місто. Київ вистояв у часи різних лихоліть, тож вистоїть і тепер.

Три матеріали розташовані традиційно за алфавітним принципом прізвищ авторів, але можна помітити примхливу логіку їх контекстуального розташування: від легендарної минувшини, яка впливає на образотворчі та світоглядні наративи сучасного Києва, через бурхливі події Києва княжого, відображені у фресках і графіті архітектурної енциклопедії Русі – Софійського собору, – і до проблем подальшого збереження для нащадків, фіксації старожитностей на околиці Києва, створення відповідного просвітницького простору.

Розпочинає рубрику стаття Руслани Демчук «*Троянські мотиви в міфогеографії Києва*». Матеріал спирається на цікавий зріз напряму міфогеографії в поєднанні з вивченням просторової міфопоетики, оперуючи, зокрема, текстологічним концептом кількашарового *палімпсеста*. Тлумачення топонімів Києва розглянуто в контексті темпорального нашарування просторових образів давнини на матрицю культурного ландшафту. Як зазначає авторка, «міфологічний патерн Києва, який сягає античних джерел, тим самим засвідчує культурну знаковість міста в загальноєвропейському вимірі».

Продовжує рубрику стаття Надії Нікітенко «*Правда історії в графіті на фресках Софії Київської: нове прочитання найдавніших написів*» про княжу добу Києва, зокрема період на межі правління князів Володимира Святославича та Ярослава Володимировича. Із залученням методики комплексного каузального підходу проінтерпретовано унікальні софійські графіті Володимира (Василія) Великого і візантійського архонта Никифора Ксифія, котрі авторка датує 1015 роком (тобто це найдавніші написи на стінах київського храму), а принагідно надійно поточне датування споруди (на жаль, донині це є полем суперечок фахівців). Побіжно надано аргументи на підтвердження свідомого спотворення подій у канонічних рядках *Київського літопису* щодо князівської усобиці 1015–1019 рр., а конкретно – постаті князя Святополка Володимировича та ролі князя Ярослава в зазначених подіях.

Нарешті, «*Питання музеєфікації Китайського археолого-історичного комплексу*» розглядають фахівці з археології та музейництва Сергій Пустовалов і Любов Чухрай. Окреслено базову історіографію дослідження пам'ятки з наголосом на важливості нових археологічних розкопок для підтвердження або спростування деяких припущень, зроблених у статті. Також автори виходять на важливий для новітніх часів аспект публічності подібних екомuzeїв, міркують про поєднання переваг громадського туристичного простору з моделями збереження пам'ятки та передачі знань про неї населенню різного віку та соціального статусу.

Отже, як бачимо, шостий том часопису демонструє широкий спектр професійних культурологічних розвідок галузевих проблем. Принагідно маємо ще раз нагадати, що думка редакційної колегії може не збігатися з тезами певних авторів. Якщо ж у читачів виникне бажання уточнити, заперечити, подискутувати, то ми справді щиро закликаємо до наукової полеміки на шпальтах нашого видання. Адже всі ми щиро прагнемо долучитися до визнаних на Заході видань з культурних та антропологічних проблем і робимо все, щоб коло наших постійних авторів і читачів розширювалось.

Останнім часом наші плани (на подальші дослідження, співпрацю, наукові дискусії тощо) безжально руйнуються. А особливо боляче, коли стається непоправне... Ми повинні згадати, вшанувати хвилиною мовчання автора нашого журналу (2021, т. 4), молодого українського науковця, представника напряму культурної антропології (*cultural anthropology*), власне, класичного «польовика», який міг би гідно продовжити справу Кліфорда Гірца, та не судилося...

Євгеній Осієвський,
аспірант кафедри культурології НаУКМА,
віддав своє життя за Батьківщину,
загинув 22 травня 2023 року
в боях під Бахмутом

Вічна пам'ять і шана

Євгеній Осієвський написав, зокрема, такі наукові статті: “*Sirens in the Panopticon: Intersections Between Ainslean Picoeconomics and Foucaults Discipline Theory*” (2019, doi: 10.22439/fs.v27i27.5894) та “*Controlling Fictions: Methodological Paradoxes and Political Dead Ends of the New Melanesian Ethnography*” (2021, doi: 10.18523/2617-8907.2021.4.54-63).

Він відчув, що саме зараз його місце на передовій, мужньо віддав своє життя за Батьківщину.

Ми маємо продовжувати попри все. А наше *Вступне слово*, епіграфом до якого став вислів Альберта Ейнштейна, хочеться завершити іншою його відомою тезою, що вже давно набула рис мему: «*Не певен, якою зброєю вестиметься Третя світова війна, але в Четвертій світовій воюватимуть дрючками та камінням*».

Юрій Джулай,
Денис Король